

Ali Çetinkaya (1878-1949)

Ali Çetinkaya

1878 yılında Afyonkarahisar'da doğmuştur. Babası demirci ustası Ahmet Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Ailesi, tanınmış ailelerinden Şerifoğullarındandır. Babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Arkadaşları arasında 'Vezir Ali' olarak temayüz etmiştir. Afyonkarahisar Rüştiye'sini ve Bursa Askeri İdadisini, Mekteb-i Harbiye'yi bitirip 26 Aralık 1898 yılında Teğmen olmuştur.

Ali Çetinkaya ilk görevini Balkanlarda Cuma-yı Bala, Pirlepe, Debre, Arnavutluk ve Bulgaristan dağlarında komitecilere karşı başarılı mücadeleler vermiştir. 2 Mayıs 1903'te Üsteğmenliğe yükselmiştir. Aralık 1903 de 37. Redif Alayı Pirlepe Taburunda görevlendirilmiştir. 1 Haziran 1904'te İştîp'teki İkinci Alay Taburu ile eşkiya takibinde görev almıştır. Makedonya'da çetecilik faaliyetlerini önlemek amacıyla oluşturulan Makedonya civarında birçok bölgede Bulgar çetecilerine karşı başarılı icraatlar yapmıştır.

18 Ağustos 1904'te Edirne'deki 2'nci Ordu Yedek Subay Talimgâh Komutanlığı emrine verilmiştir. İştîp Avcı Taburunun 2'nci Bölüğünde 1905 Temmuz'unda Yüzbaşı terfi etmiştir. Debre-i Bala'daki 18'nci Nizamiye Alayı 2'nci Tabur 6'nci Bölük Komutanlığına atanmıştır. 1908'de Balkanlarda çeteler komisyonunda görevlendirilmiştir. 15 Mart 1909'da Debre Jandarma Tabur Komutanlığı'na üç ay vekâlet etmiştir.

Ali Çetinkaya 1907 de Manastır'da **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'ne katılmış, cemiyetin Kırcaova bölgesi teşkilatında görev almıştır. **Kazım Karabekir**, Kuşçubaşı Sami, Yakup Cemil, Abdulkadir Canpolat, Çerkez Reşit, Kuşçubaşı Eşref, Enver Bey, Rahmi Apak, **C. Cahit Toydemir**, Yenibahçeli Şükrü ve Topçu İhsan gibi İttihatçılarla tanışmıştır. Teşkilatın 'Fedailer Grubu'nda kısa sürede sivrilerek **Enver Paşa**'nın güvenini kazanmıştır. **31 Mart Ayaklanması**nda Hareket Ordusunun isyanı bastırmasından sonra II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinde ve Alatin Köşkünde ikamete götürülen padişahın korunmasında Muhafız Birlik Komutanı **Ali Fethi Bey**'in yardımcısı olmuştur.

Ardından Hareket Ordusu bünyesinde Arnavutluk harekâtına katılmıştır. Ocak 1910'da Manastır ilindeki Raka'lar kaymakamlığına getirilmiş; 18'inci Nizamiye Alayındaki görevine geri dönmüştür.

1911 yılında Trablusgarp vilayetinde başlayan İtalyan işgal teşebbüsüne karşı Bingazi Sancağı'na memur edilmiştir. Ali Çetinkaya, Enver Paşa ve **Mustafa Kemal Paşa** ile bir yıl yerli kuvvetlere kumanda etmiştir. Mustafa Kemal Bey Derne'de aşiretlerden kurulu bir fırkanın komutanı iken, Ali (Çetinkaya) Ubeydat kolu komutanı olarak görev yapmıştı. Derne Cephesine bağlı Ben-Zafa'da 'Deli' lakaplı Üsteğmen Halit'le aynı cephede iki kol komutanı olarak görev

yapmıştır. Birbirleriyle anlaşamadıkları için Mustafa Kemal ve Enver Bey'in ortak kararı ile görev yerleri değiştirilmiştir. Ouchy Antlaşması ile Kuzey Afrika'daki son topraklar 18 Ekim 1912'de İtalyanlara bırakılmış oldu. Kısa sürede İstanbul'a dönmüştür.

Balkan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Ali Çetinkaya anavatana dönmüş ve Şark Ordusunda Aydın Taburu Kumandanı olmuştur. Birliği ile birlikte Selanik bölgesinde Yunanlılara karşı savaşımıştır. Balkan savaşlarının ikinci safhasında Enver Bey'le beraber çalışmış, Edirne Vilayet-i İstila Komisyonu azası olarak görev almış ve Edirne'deki Redif Birliğine atanmıştır. Kasım 1913'te Trablusgarp'taki başarılarından dolayı binbaşılığa terfi etmiştir. Balkanlardan sonra İstanbul'da I. Kolordu İtfaiye Alayı 2'nci Tabur Komutanlığına atanmıştır.

I. Dünya Savaşı başladığında bu görevinde Binbaşı Ali Çetinkaya Irak cephesinde Komuta ettiği Fırat Grubu, Irak Cephesi Genel Komutanı Yarbay Süleyman Askeri Bey emrinde İngilizlerle savaşımıştır. Bu mücadele sürerken emrindeki Süleyman Askeri Bey'in Şuayyibe Muharebesindeki yenilgisinden dolayı kendini öldürünce birliklerin geri çekilişini Binbaşı Ali Çetinkaya komuta etmiştir. Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından 6 Nisan 1915'te yarbaylığa yükseltilmiştir.

Irak cephesindeki görevinden sonra 3'üncü Ordu Komutanlığını emrinde 18'inci Kolordu emrinde Kafkas harekâtına katılarak Bitlis'in geri alınmasında etkili olan komutanlardan biri olmuştur.

Kütü'l-amare'de dört ay Türk birliklerine karşı dayanan General Townshend komutasındaki İngiliz birliğinin beş general, 481 subayı ve 13.300 er mevcudu ile teslim alınmasında Yarbay Ali Çetinkaya büyük katkı sağlamıştır.

Ali Çetinkaya Irak-İran ve Doğu-Kafkasya cephelerinden sonra Kafkaslardan Rumeli'ye geçen Ali Çetinkaya, burada Alman ve Avusturya kuvvetleriyle birlikte mücadeleler vermiş, ardından da Kuva-yi Taarruziye Komutanı olup Bolu, İzmit, Üsküdar Livaları içerisinde eşkiya ile mücadele etmiştir. Üsküdar İnzibat Müfettişliğine tayin olunan Ali Çetinkaya, mütarekeye kadar bu görevde kalmıştır. Bir süre 17. Kolordu'da bulunmuş, 1919'da Ayvalık Mıntıka ve 172. Alay Komutanlığına atanmıştır.

1917'de Gümüş Madalya, 4 Şubat 1918'de ikinci sınıf Demirhaç Madalyası, 21 Nisan 1918'de Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası, 21 Mayıs 1918'de Üçüncü Askeri Liyakat madalyası almıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da Üsküdar'da Bölge Müfreze Komutanlığı görevine getirilmiştir. Gayri resmî işgalinden sonra İstanbul'da Mıntıka Müfettişliği görevini de üstlenmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa dağıldıktan sonra **'Karakol Cemiyeti'** ve **Mim Mim Grubunu (Müdafaa-i Milliye İstihbarat Grubu)** kurmuşlardır. Başta **İsmet İnönü** olmak üzere Millî Mücadele'ye katılacak birçok önemli şahsiyetin 'Karakol Cemiyeti' tarafından Anadolu'ya geçişleri sağlanmıştır. Ali Çetinkaya'nın da kurucular arasında yer aldığı ve "Yediler" diye bilinen ilk faaliyet grubunu oluşturmuşlardır. Cemiyetin amaçlarından biri, kalan ittihatçıları Anadolu'ya geçirmek, önemli miktarda silah ve cephaneyi millî mücadeleye kazandırmaktır. İttihatçı yapısından kurtulamadığı için Anadolu millî teşkilatlanmadan farklılık göstermişlerdir. Ayvalık'ta görev alınca kadar bu cemiyette gizli faaliyetlere katılacaktır.

İzmir'de 17. Kolordu emrine verildiği sırada İstanbul'da Mefharet Hanım'la izdivacından 'İstiklal' adını verdikleri kızları dünyaya gelmiştir.

Ayvalık'ta başında bulunduğu 172. Alay ile Ali Çetinkaya İngilizlerin görüşme tekliflerinden birini kabul edecek ve Amiral Calthorpe'nin muavini miralayla görüşecek Ayvalık işgal edilirse emir almadan karşı savaşacağını söylemiştir.

Bölgesel kuvvetlerle, stratejik noktalara kuvvetler yerleştirerek, Yunanlıların hatlarını keserek yaptığı 'ilk kurşun savaşı' ile mücadelesinde önce Bergama'yı sonra Ayvalık'ı kurtarmış, az sayıdaki kuvvetle başarısı bölge halkının teşkilatlanmasında, direnişe katılmasında 'Kuva-yı Milliye'nin teşekkülünde büyük katkısı olmuştur.

Kasım 1919 başlarında Afyonkarahisar halkının talebi ile vekil seçilen Ali Çetinkaya ilk olarak Afyonkarahisar'a geçmiş ve ardından İstanbul'a hareket ederek Meclis-i Mebusan'da mebus olarak göreve başlamıştır. Yapılan gizli oyla **Misak-ı Milli'nin** kabul edilmesi üzerine 16 Mart 1920'de **İstanbul resmen işgal** edilecektir. Meclis basılarak milletvekilleri tutuklanarak Bekir Ağa bölüğüne götürülmüşlerdir. 28 Şubat 1919'da İngiltere'nin kara listelerinde 'azledilip, sürülecekler' arasında ilk sıralarda Ali Çetinkaya da vardır. Ali Çetinkaya, 13 Nisan 1920 günü **Malta**'ya sürülmüştür. Malta'da bir buçuk yıl geçiren Ali Çetinkaya buradan Ankara'da açılan meclisi takip etmeye çalışmıştır. Ankara'da olmamasına rağmen kendisi Meclis'te Afyonkarahisar mebusu olarak meclis üyesi sayılacaktır. **II. İnönü Zaferi**nden sonra **Bekir Sami Bey** İngilizlerle esir değişimi anlatması yapmış fakat tüm İngiliz esirlere karşılık bazı Malta sürgünlerinin serbest bırakılması meclis tarafından kabul edilmemiştir. 23 Ekim 1921'de Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey'le İngiltere Komiseri Rumbold Antlaşması üzerine istinasız tüm esirlerin mübadelesi kararlaştırılmıştır. Ali Çetinkaya 1 Kasım 1921'de Ankara'ya gelmiştir. Döndüğünde ülkede **Sakarya Savaşı** kazanılmış, büyük taarruz için hazırlanılmaktadır. TBMM'ye katıldıktan sonra 19 Şubat 1922'de 1. Grup İdare Heyetine idari memurluğa, 18 Temmuz'da **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu**, Grup Yönetim Kurulu Üyeliğine seçilmiştir.

Ali Çetinkaya mecliste birinci dönem görevi sırasında Millî Savunma, Millî Eğitim, Bayındırlık, Sağlık-Sosyal Yardım ve Sayıştay komisyonlarında görev almıştır. Dönem içinde üçü gizli oturumlarda olmak üzere 11 konuşma yapıp bir soru önergesi vermiştir.

11 Ağustos 1923'te meclis yenilenmiştir. 9 Eylül'de **Cumhuriyet Halk Partisi** kurulmuş parti grup başkanlığına Ali Fethi Bey, Birinci Başkanlığına Ali Çetinkaya getirilmiştir. Anayasa ve Halk Fırkası Tüzüğü'nün hazırlanması için oluşturulacak komisyonda görev almıştır. Parti kurulduktan sonra da Kazım Karabekir, **Ziya Gökalp**, **İsmail Canpolat**, **Yusuf Akçura**, **Ahmet Ağaoğlu**, **Celal Bayar**'la birlikte parti programı inceleme heyetinde görev almıştır.

Ali Çetinkaya ve Rasih Kaplan, meclis seçiminin yenilenmesi aşamasında **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'na destek amacıyla İstanbul'a görevlendirilmiştir. Karaosmanoğlu hemen Müdafaa-i Hukuk Başkanlığına Ali Çetinkaya'ya devretmiştir. Seçimler Karaosmanoğlu'nun korktuğu biçimde cereyan etmemiş, Müdafaa-i Hukuk listesindeki adaylar kazanmıştır. Ali Çetinkaya kendisi de 15 Temmuz 1923 seçimlerinde ikinci kez Afyonkarahisar milletvekili olmuştur. Bu dönemde Millî Müdafaa, Muvazene-i Maliye komisyonlarında çalışmış, dört kez Millî Müdafaa Komisyonu Başkanlığına seçilmiştir. CHP Meclis Grup Başkan Vekilliği'ne getirilmiştir. Dönem içerisinde sekiz önerisi ve genel kurulda 17 değişik konuda 30 konuşması vardır.

Ali Çetinkaya'nın adı 9 Şubat 1925 Pazartesi günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleşen bir ölüme karışır. Resmî kayıtlar Ali Çetinkaya'nın nefsi müdafaa ile **Halit Paşa**'yı vurduğu şeklindedir. Bugüne kadar tam olarak aydınlatılmayan bu gelişme hakkında başka bir tahkikata lüzum görülmemiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan **İstiklal Mahkemeleri**nin amacı, artan asker kaçaklarını önleyerek cepheyi desteklemek ve cephe gerisinde kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak gibi teknik konulardı. Cumhuriyetten sonra yeniden oluşturulan bu mahkemelerin, daha çok siyasal iktidarın uyguladığı politikalara karşı gerek basından gerekse muhalefet partisi ve diğer muhalif kesimlerden gelen ağır eleştirileri bastırmak şeklinde siyasî bir işlevi vardı. 11 Mart

1925 günü **Takrir-i Sükûn Kanunu** çıkarılmış, tekrar kurulan İstiklal Mahkemelerinden Ankara İstiklal Mahkemesi üyesi ve başkanı olarak Ali Çetinkaya görev almıştır. İlk başta asker kaçakları, **Şeyh Sait** ve arkadaşları, **Terakkiperver Fırkası**nın kapatılması, gazeteciler davası, İskilipli Atıf Hoca, Komünistler davası, Şapka Kanunu muhalifleri ve Tekke ve Zaviyelerin kapatılması karşıtları, daha sonra Mustafa Kemal'e İzmir suikastı sanıkları yine Ali Çetinkaya'nın başkanlığını yaptığı İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak cezalandırılmışlardır. Bu çalışmanın odaklandığı ve İstiklal Mahkemeleri aracılığıyla iki yıllık bir sürede siyasal muhalefet, muhalif basın, muhalif gruplar tasfiye edilmiştir.

4 Temmuz 1927'de kendi isteğiyle Albaylıktan emekliye ayrılan Ali Çetinkaya 1946 yılına kadar aralıksız milletvekili olarak seçilmiştir Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine 1926-1927 yıllarında Ali Çetinkaya, Ziraat Bankası'nın yönetim kurulunda yer almıştır. 'Çetinkaya' soyadını kendisine bizzat Atatürk vermiştir.

Ali Çetinkaya, 16 Şubat 1934 'Nafia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı)' görevine başlamıştır. 1 Mart 1935'te seçimin yenilenmesi ile İnönü kabinesinin istifası üzerine, yine yeni kabineyi kuran İnönü Hükûmetinde Afyon Milletvekili Ali Çetinkaya tekrar 'Nafia Vekâleti' olarak görev almıştır. Bakan iken Ankara Bahçelievler Yapı Kooperatifinin fahri başkanı olmuş ve her türlü desteği sağlamıştır.

1936'da Almanya ziyaretinde yanında Berlin Askerî Ataşesi Fahri Sabit Korutürk ile birlikte Alman lider Hitler ile görüşmüştür.

21 Ekim 1937'de İsmet İnönü Başbakanlıktan istifa edince yerine Celal Bayar Başbakanlığa tayin edilir. Ali Çetinkaya, Celal Bayar Hükûmetinde de '**Nafia Vekili**' olarak görevini sürdürmüştür.

12 Kasım 1937'de Atatürk ile birlikte Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya**, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ve bir grup milletvekili trenle Doğu seyahatine çıkmışlardır.

Ocak 1939'da birinci **Refik Saydam** Hükümeti'nde 'Nafia Vekâleti' tekrar Ali Çetinkaya'ya verilmiştir. Netice olarak, 16 Şubat 1934-4 Nisan 1939 tarihleri arasında Bayındırlık Bakanlığı yapmıştır.

Üç tarafı denizlerle çevrili ülkenin, deniz nakliyatına önem vermiş, başta **kabotaj hakkı** olmak üzere bir dizi tedbirlerle deniz ticaret filomuzu geliştirip limanlarda daha iyi hizmet verecek hâle getirmiştir. Osmanlı hükûmetlerinin son dönemlerinde, imtiyazı yabancı şirketlerin ellerinde bulunan İstanbul-Galata Rıhtım şirketi, İzmir-Afyon hattı, Manisa-Bandırma hattı, İzmir-Eğirdir hattı gibi belirli kesimleri işleten demiryolu şirket ve hatlarını Ali Çetinkaya millîleştirmiştir. Sivas-Erzincan, Erzincan-Erzurum, Malatya-Çetinkaya, Afyon-Karakuyu, Baladız-Burdur, Bozanönü-Isparta, Diyarbakır-Batman demiryolu hatlarının yapılmasını sağlamıştır. Demiryolu sanayinin de gelişmesine önem vermiş, Eskişehir Lokomotif Fabrikasında tevsi yatırımlar yaparak modern hale getirmiş, Sivas Demiryolu Fabrikasını hizmete açmıştır. Ankara'da TCDD (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları) hastanesinin temelini atmış, Ankara, Afyon, Aydın ve Turgutlu garlarını yenilemiş ve modern Afyon gar binasını hizmete açmıştır. 1934 senesinde İzmir-Afyon, Manisa-Bandırma ve 1935'te Aydın Demiryolu hatları satın alınmıştır.

1937 yılında 14'ü betonarme toplamda 121 köprünün yapımı tamamlamıştır. Demir-yolu 1938'de Erzincan'a, 1939'da Erzurum'a ulaşmıştır. 41 km uzunluğunda 222 tünel, İstanbul- Edirne yolu asfaltlanmış, Trabzon-İran yolu inşasına devam edilmiş ve gerekli onarımlar yapılmıştır.

1937 yılında Zonguldak-Irmak hattı tamamlanmıştır. Aynı yıl Çankırı-Çerkeş-Eskipazar arası kömür yolu işletmeye

açılmıştır. Zonguldak-Filyos-Kozlu kömür yatakları Ankara, Doğu ve Akdeniz'e bağlanarak kömür sevkiyatında büyük yol kat edilmiştir. Aynı zamanda kömür tüketiminde de yaygınlaşma başlamıştır. 1939 yılında "İstanbul Tramvay ve Tünel Şirketleri" millîleştirilmiştir.

Ali Çetinkaya, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Ulaştırma Bakanı olmuştur. Nafia Vekâleti ile İktisat Vekâleti tarafından yürütülen ulaştırma ve haberleşme hizmetleri 27 Mayıs 1939 tarih ve 3613 sayılı kanunla kurulan "Münakalat Vekâleti (Ulaştırma Bakanlığı)"ne verilmiştir. Ulaştırma Bakanlığı sırasında yeni demiryolları yapımına ve Türk Hava Yollarının kuruluşuna büyük katkı sağlamıştır. Telgraf ve telefon şebekelerinin yaygınlaşmasına ve posta hizmetlerinin köylere kadar götürülmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Kasım 1940 yılında Ulaştırma Bakanlığı görevinden ayrıldıktan sonra 1946 yılına kadar Afyonkarahisar mebusu olarak seçilmiştir. Ömrünün son yıllarını İstanbul'da geçirmiştir. 21 Şubat 1949 Pazartesi gecesi 22.30'da hayatını kaybetmiş, Afyonkarahisarlıların ısrarı üzerine Afyon'a defnedilmiştir.

Ahmet ESENKAYA

KAYNAKÇA

"Ali Çetinkaya", **İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, I. Cilt, İstanbul 1991.

"Ali Çetinkaya", **Türk Ansiklopedisi**, II. Cilt, Ankara 1963.

APAK, Rahmi, **Yetmişlik Bir Subay'ın Hatıraları**, Ankara 1988.

ARIKOĞLU, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul 1961.

AYBARS, Ergun, **İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)**, Cilt II, İzmir 1988.

COKER, Olcay, "Fahri Korutürk Özel Programı", Araştırma İnceleme. 12 Eylül 1989 günü TRT 1 Programında yayımlanmıştır.

ÇETİNKAYA, Ali, **Askerlik Hayatım 1914-1922**, Yay. Haz. Oktay Şimşek, Zeki Dilek, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012.

DEMİRTAŞ, Bülent, **Anadolu İnkılabı, Millî Mücadele Anıları (1919-1923) Miralay Mehmet Arif Bey (Ayıcı) Arif'in Anıları**, Arba Yayınları, İstanbul 1987.

ERİM, Hıfzı, **Ayvalık Tarihi**, Ankara 1948.

ERMAN, Azmi Nihat, **İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul 1971.

ERTUNA, Hamdi, **1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Ankara 1985.

ERTÜRK, Hüsametdin, **Millî Mücadele Senelerinde Teşkilatı Mahsusa**, Ankara 1975.

HAZAR, Nurettin, "Ziraat Bankası'na Hizmet Edenler", **Kooperatif Dünyası**, S 156, Ankara 1984.

KARAOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul 1984.

KILIÇ, Ali, **İstiklal Mahkemesi Hatıraları**, İstanbul 1955.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver, **Ali Çetinkaya**, Ankara 1978.

NASRATTINOĐU, İrfan Ünver, “Türk Kooperatifçiliđinin Temel Taşı, Nusret Namık Uzgören’le Sohbet”, **Karınca Dergisi**, S 545, Ankara 1982.

ÖZALP, Kazım, **Millî Mücadele (1919-1922)**, Cilt II, Ankara 1988.

ÖZKAN, İbrahim, **Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman; Deli Halit Paşa**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.

POLAT, Zelkif, **Ali Çetinkaya Hayatı, Eserleri, Kişiliği ve Devlet Adamlığı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2002.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Cilt II, İstanbul 1987.

STADDORD, Philip H., **Teşkilat-ı Mahsusa**, Arba Yayınları, İstanbul 1993.

ŞİMŞİR, Bilal, **Malta Sürgünleri**, Ankara 1985.

TEVETOĐLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

YÜKSEL, İbrahim, “Ali Çetinkaya”, **Ali Çetinkaya Paneli Bildirileri, 22-23 Şubat 1986**, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 1986.

17/08/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-cetinkaya-1878-1949/?pdf=3876> adresinden erişilmiştir